

Споменка Крунић, дипл. правница

Гендер центар – Центар за једнакост и равноправност полова Републике Српске

РАВНОПРАВНОСТ ПОЛОВА КАО ЉУДСКО ПРАВО

У раду се даје осврт на идеју равноправности полова као једно од људских права. Анализира се стање у области равноправности полова, а ова идеја се посматра са становишта неколико категорија: праведности, једнакости, кредибилитета, одговорне власти, ефикасности, одрживости развоја (макро димензија), квалитета живота (микро димензија), савеза и ланчане реакције.

Кључне ријечи: Равноправност полова; Људска права; Једнакост и равноправност.

1. УВОД

Демократизација друштва заснива се на обезбјеђивању једнакости и равноправности свих чланова друштвене заједнице. Она претпоставља да мушкарци и жене имају једнаке предуслове за признавање и остваривање људских права, за допринос економском, политичком, културном и општем друштвеном напретку, као и да имају једнаке могућности да уживају све користи и бенефиције од друштвеног напретка, без дискриминације по основу пола.

Упркос чињеници да су принцип равноправности полова и право на равноправност по основу пола уграђени у уставе и законе у Босни и Херцеговини, евидентно је да дискриминација по основу пола још увијек постоји, да су овом дискриминацијом несразмјерно погођене жене (што показују статистичке евиденције и анализе стања) и да овај принцип и право нису остварени у пракси.

Оно што је посебно забрињавајуће је да се принцип и право на равноправност по основу пола у теоријским разматрањима, али и у

практичном дјеловању често доводе у питање, минимизирају и маргинализују. Проблем владавине права на нашим просторима очигледно није у недостатку законских аката већ у њиховом игнорисању. Узрока за то има много, а као најважнији се издвајају веома ниска свијест о вриједности и значају овог принципа и права у друштву, измијењени и поремећени вриједносни ставови и понашања, као и непознавање суштине ових института, те обавезности и важности њихове примјене.

Ширење свијести и знања о равноправности полова представља веома важан сегмент дјеловања, а то је, између осталог, и један од основних задатака из мандата институционалних механизма за равноправност полова (какав је Гендер центар – Центар за једнакост и равноправност полова Републике Српске).

Међутим, обавезу дјеловања у овом смислу имају и сви други институционални и друштвени актери, а првенствено образовне установе. Организовањем овог научног скупа Правни факултет у Источном Сарајеву даје свој допринос разматрању ове теме на највишем академском нивоу, а треба посебно истаћи да је ово први научни скуп у Републици Српској који питања равноправности полова ставља у фокус свог рада.

2. ОСВРТ НА СТАЊЕ РАВНОПРАВНОСТИ ПОЛОВА

Равноправност полова подразумијева право на једнакост пред законом, право на једнаке могућности и равноправан третман у уживању свих права и основних слобода, равноправност у учешћу у свим друштвеним процесима, тако да се подједнако вреднују и узимају у обзир интереси и потребе мушкараца и жена, дјечака и дјевојчица.¹ Равноправност полова истовремено је принцип људских права и људско право, те демократска и друштвена вриједност и услов за постизање друштвене правде.

¹ Према дефиницији из Меморандума са објашњењима уз Препоруку Rec (2007) 17 Одбора министара Савјета Европе Стандарди и механизми равноправности полова: „Равноправност полова/родна равноправност, означава једнаку видљивост, оснаживање и учешће оба пола у свим областима јавног и приватног живота. Равноправност полова супротна је неравноправности, а не различитости полова и има за циљ промовисање пуног учешћа жена и мушкараца у друштву. Равноправност полова претпоставља једнако прихватање и вредновање разлика између жена и мушкараца и различитих улога које имају у друштву укључујући право на различитост. Поштовање принципа равноправности полова усмјерава нас на преиспитивање даљих могућности, мијењање друштвених структура које придоносе одржавању неравноправних односа моћи међу женама и мушкарцима, што доприноси равнотежи у различитим вриједностима и приоритетима жена и мушкараца.“

Насупрот овоме, дискриминација по основу пола је свако стављање у неповољнији положај било којег лица или групе лица засновано на полу због којег се лицима или групи лица отежава или негира признавање, уживање или остваривање људских права или слобода.² Једноставније речено, дискриминацијом по основу пола има се сматрати свака ситуација у којој постоји неједнако поступање према особама мушког и женског пола у истој или сличној ситуацији, и једнако поступање према особама, с обзиром на њихов пол, у различитим ситуацијама.

У нашем друштву, али и у свијету, равноправност полова још увијек није остварена иако су овај принцип и право неупитни и утемељени у највишим правним актима на међународном и националном нивоу. Иако је много урађено на исправљању неједнаких и неправедних услова, генерално гледано, и даље жене имају мање могућности, нижи статус и мање моћи и утицаја од мушкараца.

Подаци Савјета Европе³ показују да жене чине више од двије трећине сиромашних у свијету, што води секундарној дискриминацији у приступу здравственој њези, образовању и имовини. Насиље несразмјерно погађа жене због чега је једна од три жене током свог живота претучена, присиљена на секс или злостављана. Око 603 милиона жена и дјевојчица живе у земљама у којима нема посебне правне заштите од насиља у породици, више од једне десетине су претрпјеле сексуално насиље укључујући употребу силе, а 80 % тргованих особа у било ком времену су жене и дјеца. Око 358.000 жена широм свијета годишње умре због компликација током трудноће и порођаја, а око 14 милиона дјевојчица у доби између 15 и 19 година сваке године рађа. Иако је писменост суштински кључ за оснаживање, једна од три жене не умије читати ни писати. Само 19 % заступника у парламентима широм свијета су жене, што ослабљује значај питања равноправности полова у националним приоритетима и политичку одговорност влада у овом подручју.

Према подацима Агенције за статистику Босне и Херцеговине, процјењује се да у односу на укупан број становника, у Босни и Херцеговини живи 51 % жена и 49 % мушкараца. Стопа запослености жена у старосној групи 25–49 година је око 40 %, у односу на стопу запослености мушкараца која у истој старосној групи износи 67,5 %. Број жена у представничким тијелима (парламентима) не прелази 24

² Закон о равноправности полова у Босни и Херцеговини, *Сл. гласник БиХ*, бр. 32/10 – пречишћени текст, чл. 3, ст. 1.

³ Подаци преузети из документа Парламентарне скупштине Савјета Европе број: 12812, „Унапређење женских права широм свијета – Извјештај“, од 5. јан. 2012. год.

одсто, а у извршној власти једино у Влади Републике Српске на министарским позицијама имамо нешто више од 30 % жена. На локалном нивоу власти, само је 17 % жена на мјестима одборника, а 4 одсто на мјестима начелника. Подаци у области образовања показују да је већи проценат необразованих жена у односу на мушкарце (25 : 18 %), али да је на другој страни много већи број дјевојака које завршавају факултете и да се разлика у овом погледу сваке године прогресивно повећава (11.229 дјевојака у односу на 6948 младића у 2010. години).

Нарочито забрињавају подаци о насиљу над женама у породици. Подаци Министарства унутрашњих послова Републике Српске показују да је од 2000. до 2011. године почињено 108 убиства у породици, од чега је 60 убијених жена жртава насиља. Поред чињенице да жене жртве насиља у породици чине више од половине убијених, оне чине и више од једне трећине укупно убијених лица у Републици Српској. Подаци невладиних организација показују да је број пријављених жена које трпе насиље у породици сваке године све већи. Број позива на СОС линију 1264 за помоћ жртвама насиља у породици у Републици Српској од 2005. године до данас износио је 20.262, од чега је 98 % жртва било женског пола. Од 2007. до 2011. године, у три сигурне куће у Републици Српској збринато је 616 жена и 763 дјецe.⁴

3. ЗАШТО ЈЕ ВАЖНА РОДНА РАВНОПРАВНОСТ – АРГУМЕНТИ

Једна од најважнијих ствари у процесу укључивања родних аспеката у развојне политике, програме и пројекте је развијање убједљивих аргумената за родну равноправност. Ови аргументи треба да јасно и прецизно покажу сву важност равноправности полова: како ће усвајање и примјена стандарда и принципа родне равноправности допринијети рјешавању проблема, које ће користи донијети влади и грађанима – и мушкарцима и женама. Аргументи за увођење и промовисање родне равноправности у све развојне планове, програме и пројекте могу се подијелити на неколико категорија: Праведност и једнакост; Кредибилитет и одговорна власт; Ефикасност и одрживост развоја (макро димензија); Квалитет живота (микро димензија); Савези и Ланчана реакција.⁵

⁴ Подаци преузети из Извјештаја о спровођењу Стратегије за борбу против насиља у породици у Републици Српској за 2011. годину.

⁵ Ови аргументи су за потребе овог рада преузети из приручника „Путеви остваривања родне равноправности и једнаких могућности – од идеје до праксе“ из 2007.

4. ПРАВЕДНОСТ И ЈЕДНАКОСТ

Овај аргумент наглашава вриједности демократских принципа и основних људских права, који захтијевају равноправност мушкараца и жена. Праведност је аргумент за тражење подједнаке заступљености и партиципације оба пола у различитим контекстима (политичким, мјестима гдје се доносе одлуке).

Већина земаља су потписнице међународних докумената у којима је родна равноправност један од фундаменталних принципа (нпр., Конвенција Уједињених нација о укидању свих облика дискриминације жена, Пекиншка декларација са платформом за акцију и сл.). Државе потписнице су дужне да испуне оно на шта су се обавезале међународним документима, нарочито када су и у њиховим уставима уградјени исти демократски принципи.

Тако је и са Босном и Херцеговином. Постојећи устави у Босни и Херцеговини, као и Статут Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине, гарантују бројна људска права, те забрањују дискриминацију по било којем основу. Каталог заштићених права подразумијева сва права и слободе гарантоване великим бројем међународних докумената који су саставни дио Устава. Устав Босне и Херцеговине посебну пажњу посвећује људским правима и слободама. Већ, у Преамбули Устава наглашава се посвећеност досљедном провођењу принципа и одредаба Повеље Организације Уједињених Нација, те Опште декларације о људским правима, међународних пактова о људским правима, Декларације о правима припадника националних, етничких, религијских и језичких мањина, као и других инструмената о људским правима.

Чланом II, тачка 4 Устава гарантује се уживање права и слобода која су тамо набројана, без икакве дискриминације (укључујући и ону по основу пола), а у додатку Анекса VI – Споразума о људским правима, садржани су сви најважнији међународни инструменти посвећени људским правима. Овим, Босна и Херцеговина и њени ентитети обавезани су да осигурају највиши ниво међународно признатих људских права и слобода. Овај аргумент подсјећа владе да су дио међународне заједнице са којом дијеле заједничке вриједности.

године, издавача Савета за родну равноправност Владе Републике Србије. Изворно, ове аргументе је успоставио УНДП и објавио у различитим приручницима за *gender mainstreaming* у разним земљама у којима дјелује. Аргументи су уз додатна објашњења прилагођени нашем контексту.

5. КРЕДИБИЛИТЕТ И ОДГОВОРНА ВЛАСТ

Овај аргумент заснива се на чињеници да половину становништва једне земље чине жене. Ниједна политика или програм који се не базирају на потребама оба пола неће имати кредибилитет – изоставиће пола становништва. Аргумент је користан за заступање родне анализе утицаја (студије која испитује какав утицај нека мјера, акција, ситуација или пракса може имати на мушкарце и жене и у којој мјери се тај утицај испољава другачије у односу на пол). Овај аргумент посебно је важан за захтијевање родног баланса у доношењу одлука.

Постоје три кључна разлога за успостављање равноправности жена са мушкарцима у политичком и јавном одлучивању, те учешћа жена у свим демократским процесима. Први се односи на већ наведену чињеницу да жене чине половину укупне популације и да стога имају право на размјерну заступљеност у представничким, извршним и судским тијелима и у одлучивању и управљању. У другом случају, ради се о томе да би подзаступљеност жена у демократским политичким процесима довела до ситуације да су на тај начин искључене драгоцене вриједности, знања, вјештине и способности које жене посједују. Трећи разлог говори у прилог чињеници да жене имају посебне потребе и интересе, те да се недовољном партиципацијом жена ти интереси недовољно заступају у доношењу политичких и других одлука.

Аргумент који се заснива на тражењу одговорне владе/власти користан је за подјсећање владе на њену одговорност за успостављање социјалне правде и одрживог развоја као и одговорности према свим грађанима и мушким и женским. У овом смислу, и расподјела буџета и социјалних давања требало би да буде таква да узима у обзир све чланове друштва и њихове потребе.

6. ЕФИКАСНОСТ И ОДРЖИВОСТ РАЗВОЈА

Овај аргумент јасно истиче необориву чињеницу: од равноправног укључивања жена и мушкараца у све аспекте развоја друштва, корист ће имати држава као цјелина. Државе не могу дозволити себи да игноришу доприносе (и економске и социјалне) мушкараца и жена у свим сферама. Овај аргумент односи се на макро аспект развоја – добробит и просперитет државе као цјелине. Аргумент се заснива на чињеници да се улагања у родну равноправност исплате држави на дужи рок.

Овај аргумент нарочито је важан у смислу обавезе владе да у све развојне политике, стратегије, програме и законе угради стандарде,

принципе и индикаторе за праћење стања равноправности полова и то како у процесу планирања и израде, тако и у процесу њиховог спровођења у пракси, те праћења и оцјене ефеката.

7. КВАЛИТЕТ ЖИВОТА

Пажња посвећена равноправности полова побољшаће лични живот жена и мушкараца. У демократском друштву заснованом на принципима социјалне правде, свака индивидуа има право на најбољи квалитет живота. Поред тога што се зна да жене имају добробит од равноправности полова, овај аргумент наглашава да добробит имају и мушкарци и породице, знајући важност социјалних односа и међузависност друштвених улога.

Оснаживање жена као посљедицу има оснаживање свих око њих, као што, у обрнутом случају, неједнакост и тешкоће са којима се сусрећу жене погађа и остале друштвене актере. Аргумент који истиче квалитет живота користан је у промовисању програма превенције социјалних проблема. Појаве као што су самоубиства, насиље, алкохолизам и хронични стрес повезани су са промјеном родних улога и односа у друштву и недовољне способности појединаца да се носе са овим промјенама.

Овај аргумент наглашава како родна перспектива може да превенира ове појаве и тиме побољша квалитет живота чланова друштва. Односи се на микро аспект развоја и рода, тј. објашњава како род утиче на индивидуе у оквиру развојних процеса. Овај аргумент је у вези са претходним аргументом ефикасности: ако су појединци срећнији и здравији биће и продуктивнији па ће самим тим доприносити ефикаснијем и просперитетнијем друштву.

8. САВЕЗИ

Овај аргумент наглашава равноправност полова као неопходан услов за улазак у регионалне и међународне савезе, уније и пратнерство са другим развијеним земљама. Улазак у Европску унију немогућ је без постизања пуне равноправности полова као једног од основних људских права. Европска унија је од 1992. године укључила у све своје уговоре са трећим земљама клаузулу којом се дефинише поштовање људских права и демократија као „суштински елемент“ свих односа са Европском унијом, а људска права неминовно подразумевају успостављање равноправности између жена и мушкараца. Равноправност полова је принцип, циљ и задатак Европске уније, који чини саставни дио оснивачких уговора Европске уније и Повеље о основ-

ним правима у Европској унији која обезбјеђује такву равноправност и забрањује дискриминацију на основу пола.⁶ Равноправност је једна од пет вриједности на којима почива Европска унија, те се у том смислу, Европска унија обавезала да ће се у свим својим активностима залагати за равноправност жена и мушкараца.⁷

Поред овога, постоје посебне директиве Европске уније које се односе на обавезе у вези са равноправности полова, од којих су најважније оне које се тичу се равноправности жена и мушкараца у питањима запослења, напредовања и образовања на раду, те радним условима; питањима социјалног осигурања; питањима једнаког третмана мушкараца и жена њихових брачних другова као самосталних привредника и положаја жена у пољопривреди; те питања заштите труднице и заштите материнства на раду.

Поред наведених докумената, Европска унија периодично доноси посебну стратегију за равноправност жена и мушкараца, те је у овом смислу важно напоменути да је донесен други по реду документ ове врсте, важећа Стратегија за равноправност жена и мушкараца за период 2010–2015. која представља радни програм Европске комисије за равноправност полова. Стратегија садржи пет приоритетних области дјеловања: Једнако право на економску независност, Једнака зарада за једнак рад и рад једнаке вриједности, Равноправност приликом доношења одлука, Достојанство, интегритет и искорјењивање родно заснованог насиља, Равноправност полова у спољним активностима, Хоризонтална питања (родне улоге, законодавство, управљање и алати за постизање равноправности полова).

Стратешки циљ Босне и Херцеговине је интегрисање у Европску унију. Да би постали земља кандидаткиња и коначно, чланица Европске уније, пред нашом земљом стоје бројни услови које је неопходно испунити како би се постигли самоодрживост и развој.

⁶ Повеља о основним правима Европске уније / *Charter of fundamental rights of the European Union* први пут у историји ЕУ јединственим текстом утврђује низ грађанских, политичких, економских и социјалних права свих грађана и лица с пребивалиштем у Европској унији. Повеља је објављена на Самиту ЕУ у Ници 7. децембра 2000, али као политичка декларација која није била обавезујућа. Потписана је на пленарној сједници Европског парламента 12. децембра 2007. у Стразбуру, а Уговором из Лисабона (2007/2009), Повеља постаје правно обавезујући документ свим институцијама и државама чланицама Европске уније. <http://www.dei.gov.ba/dokumenti/?id=4795>.

⁷ Чланови 2 и 3 Уговора о ЕУ, члан 8 Уговора о функционисању ЕУ.

9. ЛАНЧАНА РЕАКЦИЈА

Сви наведени аргументи су повезани и међузависни, а равноправност полова може произвести ланчану реакцију добробити за све грађане, као што се ефекат неједнакости и неравноправности преноси са индивидуе на породицу и друштво. Примјер за ову тврдњу видимо у разним друштвима широм свијета, гдје се итекако може уочити да постоји веза између неравноправности мушкараца и жена и општег нивоа људског сиромаштва. Неравноправност полова и сиромаштво се стога морају схватити као „ланчана реакција“, или чак као „заچارани круг“.

Када се не узима у обзир неравноправност полова, онда се сиромаштво не схвата цјеловито. Када се сиромаштво не укључује у разматрање равноправности полова, немогуће је постићи потпуну равноправност по полу. Схватање сиромаштва и положаја жена и мушкараца у друштву као међусобно сложено повезане теме не само да ће помоћи у превазилажењу сиромаштва, него и у постизању равноправности полова. Сви наведени аргументи су општи и односе се на цјелокупну политику равноправности полова.

10. ЗАКЉУЧАК

Остваривање равноправности полова није само питање остваривања основних људских права и успостављања социјалне правде већ је неопходно за постизање друштвеног развоја на дјелотворан и ефикасан начин. То је један од неопходних корака у елиминацији сиромаштва, а овај процес мора бити интегрални дио сваке развојне политике засноване на поштовању људских права.

И поред великих напора који су уложени на успостављању нормативноправног и институционалног оквира за равноправност полова у посљедњим десетљећима, као и напора да обавезујући документи донесени на међународном и националном нивоу заживе у пракси, те да се тиме омогући уживање права на равноправност и недискриминацију по основу пола у што већем степену, може се констатовати да још увијек постоји дискриминација и насиље по основу пола која забрињава и да свака друштвена промјена која има негативне посљедице као што је економска криза има интенцију да враћа достигнути ниво ових права уназад.

Друштвене, политичке, економске и културне неједнакости жена и мушкараца су, дакле, и даље присутне, што значи да у пракси жене и мушкарци немају иста права. Поред насиља над женама и насиља у породици још увијек је присутна велика стопа незапослености жена,

родне разлике у платама, неједнака заступљеност жена у политичком животу, неравномјерна подјела рада и одговорности између мушкараца и жена у приватној сфери, посебно тежак положај рањивих и маргинализованих група дјевојчица и жена, сексизам у језику и сл. Ове неједнакости су заправо резултат друштвених односа изграђених на основу бројних стереотипних ставова, пракси и обичаја присутних у породици, образовању, на тржишту рада, култури, медијима, спорту, пословном свијету, друштвеним организацијама, државној администрацији и многим другим областима.

Позитивне промјене је могуће остварити усвајањем нових приступа и структуралних реформи у свим областима јавног живота, као и подстицањем и подржавањем промјена у приватној сфери. Прихватање принципа равноправности полова подразумијева не само укидање свих облика дискриминације, правних или неких других, на основу пола, већ и испуњавање бројних других предуслова усмјерених ка промјенама у вриједносним ставовима.

Увођење принципа равноправности полова дугорочна је активност која је одржива само ако се примијени стратешки и плански приступ укључивањем свих релевантних актера, мултисекторско и трансверзално дјеловање у свим областима засновано на људским правима. Постизање суштинске равноправности полова захтијева, између осталог, усвајање проактивних политика које ће гарантовати спровођење постојећих законских одредаба и међународних стандарда и норми (спровођење мјера и активности тзв. родно освијештене политике) и усвајање и спровођење посебних привремених мјера у посебним областима у којима је евидентна дискриминација по основу пола.

Тек када равноправност полова буде стварно прихваћена као друштвена вриједност од значаја за сваког појединца/појединку и друштво у цјелини, те када у том смислу буде постојала и јасно исказана политичка воља на највишем нивоу, можемо очекивати веће ефекте у постизању суштинске родне равноправности или равноправности *de facto*.

С наведеним у вези, може се констатовати да је улога академске заједнице и академских установа у процесу остваривања равноправности полова веома велика и значајна. Неопходно је, у том смислу, нагласити обавезу, потребу али и велике могућности које може да пружи високо образовање у дјеловању на овим питањима и остваривању равноправности полова у нашем друштву. Успостављање критичне масе појединаца/појединки из академске и стручне заједнице, заинтересованих и посвећених раду на овим питањима, који посједују неопходан ниво академских и стручних знања из области људских

права и равноправности полова може увелико допринијети интензивирању и унапређењу процеса увођења стандарда за равноправност полова у свим областима друштвеног живота. Тиме би се наука ставила у службу праксе која има задатак да обезбиједи суштинску једнакост и равноправност за све и наравно, тиме испунила своју превасходну хуманистичку функцију.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

Библиографске рефернце

1. *Закључни коментари и препоруке УН CEDAW комитета за Босну и Херцеговину*, 2006;
2. Крунић, Споменка, „Равноправност жена и мушкараца, обавезе, препреке и могућности“, *Актуелност и значај људских права* (ур. Г. Марковић), Правни факултет Универзитета у Источном Сарајеву, Пале 2010;
3. Мршевић, Зорица (ур.), *Стандарди и механизми за постизање родне равноправности у демократским земљама*, STAR Network of World Learning и Мисија ОЕБС-а при СР Југославији, Београд 2001;
4. Пајванчић, Мирјана, *Правни оквир равноправности полова*, Покрајински завод за равноправност полова, Нови Сад 2008;
5. *Путеви остваривања родне равноправности и једнаких могућности, од идеје до праксе*, Савет за равноправност полова Владе Србије и Мисија ОЕБС-а у Србији, 2007;

Правни прописи

1. Закон о равноправности полова у Босни и Херцеговини, *Сл. гласник БиХ*, бр. 32/10;
2. Council of Europe, *Declaration: Making gender equality a reality*, CM (2009)68 final, усвојена 12. маја 2009;
3. УН Конвенција о укидању свих облика дискриминације жена / CEDAW;
4. Повеља о основним правима Европске уније, 2000;
5. Савјет Европе, *Стандарди и механизми равноправности полова – Препорука Rec(2007) 17 Одбора министара државама чланицама и Меморандум са објашњењима*, 2007;
6. Савјет Европе, *Унапређење женских права широм свијета*, Резолуција 1860 (2012).

Spomenka Krunić, LL.B.

Gender Center – Center for Gender Equality of Republic of Srpska

GENDER EQUALITY AND HUMAN RIGHTS

Summary

This paper looks at the idea of gender equality as a human right. It analyzes the situation in the field of gender equality in several categories: justice, equality, credibility, government accountability, efficiency, sustainability (macro dimension), quality of life (micro dimension), alliances and chain reaction.

Key words: *Gender Equality; Human Rights; Equality.*